

Qerim LITA

RRETHANAT POLITIKE E USHTARAKE NË TREVAT VERILINDORE SHQIPTARE, NËNTOR 1944-NËNTOR 1945

Krimet e njërive komuniste jugosllave ndaj popullsisë civile shqiptare

Zhvillimet politike e ushtarake pas kapitullimit të Bullgarisë (8 shtator 1944) në trevat verilindore shqiptare, dëshmuar se udhëheqja e Partisë Komuniste të Jugosllavisë (PKJ), përkatësisht e Partisë Komuniste të Maqedonisë (PKM), se përmes parullave demagogjike, tentonin të krijojnë përçarje brenda strukturave politike e ushtarake shqiptare, që në atë kohë kishin krijuar një bashkim të fuqishëm, si politik po ashtu edhe ushtarak. Kjo u pa gjatë muajit shtator, në luftimet e rrepta në mes brigadave komuniste jugosllave dhe forcave vullnetare shqiptare, ku, për kundër faktit se forcat komuniste jugosllave dominonin si për nga numri i ushtarëve, po ashtu edhe për nga armatimi, ata nuk arritën t'i pushtonin tokat e liruara shqiptare. Të vetëdijshëm për këtë, komandanti i Shtabit të Përgjithshëm (SHP) të Lëvizjes Nacionalçlirimtare të Maqedonisë (LNÇM), Mihajlo Apostollski, në pjesën e dytë të shtatorit, udhëtoi për Sofje, ku arrin marrëveshje me udhëheqësin e PKB-së¹, që brigadat partizane

¹ Partia Komuniste e Bullgarisë.

bullgare të vendosen në Maqedoni. Sipas marrëveshjes, këto brigada duhej të vepronin nga Kriva Pallanka në drejtim të Kumanovës. Veç kësaj, Apostollski, me pëlqimin e udhëheqjes komuniste bullgare në Sofje, bënë mobilizimin e ushtarëve të ish-armatës fashiste bullgare me prejardhja nga territori i Maqedonisë. Për këtë, SHP i LNÇM-së, më 27 shtator 1944, njoftonte Shtabin e Zonës IV Operative, se: “Gjeneral Apostollski në Sofje ka bërë pranimin e të gjithë maqedonasve të cilët kanë qenë në ushtrinë bullgare, i ka armatosur me armatim sovjetik dhe ka bërë organizimin e shumë njësive”.²

Më herët, midis SHP-së të Lëvizjes Nacionalçlirimtare të Jugosllavisë (LNÇJ) dhe atij të Lëvizjes Nacionalçlirimtare të Shqipërisë (LNÇSH), ishte arritur marrëveshje që në këto treva të vendoseshin brigadat partizane shqiptare³. Dërgimi i brigadave partizane shqiptare në krahinat e lartpërmendura ishte kërkesa e kamotshme e kreut udhëheqës të PKJ-së, andaj nuk ishte e rastit që menjëherë pas kësaj marrëveshjeje të pasojnë urimet e përzemërta si nga SHP-ja e LNÇM-së, po ashtu edhe nga vetë Tito, drejtuar Enver Hoxhës. Në letrën përshëndetëse që SHP-ja e LNÇM-së ia dërgoi Enver Hoxhës, veç tjerash, thuhej: “Ne krenohemi dhe ia urojmë emërimin Komandantë Suprem dhe gradën Gjeneral-kolonel shokut Enver Hoxha, dhe i dëshirojmë sukses në luftën heroike që po zhvillon populli shqiptar dhe ushtria e saj heroike të LNÇ-së nën udhëheqjen e djemve më të mirë të popullit shqiptarë...”.⁴ Ndërsa, Tito, në letrën e tij, fillimisht shprehë “krenarinë e admirimin për luftën këmbëngulëse dhe të pakursyer të patriotëve shqiptarë për lirinë kombëtare kundër okupatorëve fashistë dhe veglave të tyre..”, për të vazhduar: “Ndërmjet vëllazërimit me armë lindi dashuria e madhe midis popujve të Jugosllavisë dhe forcave çlirimtare të Shqipërisë..”.⁵

² Државен архив на Република Македонија (më tej ДАРМ), Ф. Главен Штаб на НОВ и ПОМ на Македонија, 27. IX. 1944 г. С. Г. Врановци.

³ AQSH, F. 41/AP, D. 135, v. 1944, fl. 6.

⁴ AQSH, F. 41/AP, D. 135, v. 1944, fl. 7.

⁵ AQSH, F. 41/AP, D. 135, v. 1944, fl. 2.

Ashtu siç edhe pritej, posa u vendosën brigadat partizane shqiptare, njësitë ushtarake komuniste jugosllave ndërmorën një aksion të tmerrshëm kundër popullsisë shqiptare, që nga Struga e deri në Kumanovë, me ç'rast vranë dhe masakruan qindra shqiptarë të pafajshëm, mijëra të tjerë arrestuan, duke i vendosur nëpër kampet e përqendrimit, nëpër kazermat ushtarake e lokalitete tjera, siç ishin: Monopoli i Duhanit në Tetovë, kazermat ushtarake në Kërçovë e Gostivar, pastaj shkollat në Saraqinë e Grupçinë⁶, kampet e përqendrimit në Vaksincë e Preshevë etj.⁷ Veprimet e tilla kryheshin me urdhër të udhëheqjes së lartë politike e ushtarake maqedonase.

Këtë më së miri e dëshmon urdhëresa e lëshuar më 18 nëntor 1944 nga ana e Shtabit të Korpusit XV të Lëvizjes Nacionalçlirimtare të Maqedonisë (LNÇM), në të cilën kërkohej nga brigadat partizane të Divizionit 48, ku merrte pjesë edhe Brigada IV Shqiptare, që: “më datën 19 nëntor 1944 të bëjnë bllokadë në qytetin e Gostivarit”, pastaj të grumbullojnë e tërë popullatën mashkullore, që ishte e aftë të mbajë armatim dhe t'i vendosin nëpër llogore në ndonjë ndërtesë ku do ta “gjeni ju që është e përshtatshme për atë çështje”. “Në të njëjtën kohë të grumbullohej i gjithë armatimi, municioni, si dhe arsenali tjetër ushtarak”. Është me interes të shpaloset edhe pjesa e dytë e urdhëresës së mësipërme, në të cilën thuhej se aksionin duhej ta kryenin tri brigadat maqedonase, ndërsa brigada shqiptare të vendosej në kazermën e qytetit për të pushuar. Ja se çfarë thuhej në të: “Nga hekurudha Gostivar-Kërçovë deri te rruga Gostivar-Dibër do ta kryejë Brigada 15; nga rruga Gostivar-Dibër deri te rruga Gostivar-Tetovë do ta kryejë Brigada VI; nga rruga Gostivar-Tetovë deri te hekurudha Gostivar-Kërçovë do ta kryejë Brigada I; regjionin deri te distanca e Brigadës së Parë bllokimin do ta kryejë Brigada 15; Brigada IV do të vendoset në kazermë e qytetit të Gostivarit për pushim dhe përmes rojës do ta sigurojë vetveten”.⁸

⁶ Lefter Nasi, Ripushtim i Kosovës - shtator 1944 korrik 1945, Tiranë 1994, f. 131-133.

⁷ ДАРМ. 1. 267. 2. 9127/1-6.

⁸ ДАРМ.1. 254. 1. 6576/1-33.

Sjelljet çnjerëzore të njërive komuniste jugosllave detyruan popullsinë e pambrojtur shqiptare t'i lëshojnë vatrat e tyre për t'u vendosur në vende më të sigurta. Shtabi i Brigadës XVII, më 16 nëntor njoftonte se në fshatrat: Strimë, Riovcë, Gllazhnjë, Goshincë, Dumanocë dhe Izvor, qëndrojnë rreth 10 000 shqiptarë të arratisur nga fshatrat: Nakushtak, Vishticë, Ropalcë, Mateçë, Hotël, Likovë, Orizare dhe Sllupçan,⁹ kurse pjesa tjetër, si Llojan, Vaksincë, Miratoc, gjeti strehim në Shurdhan etj¹⁰.

Një ngjarje tjetër që tronditi thellë opinionin e gjerë shqiptar ishte masakra e kryer në fshatin Bllacë të Shkupit, më 18 nëntor 1944, nga ana e Brigadës XVI, ku nga të dhënat tashmë të konfirmuara u masakruan 210 burra të këtij fshati. Pushkatimi i tyre u krye me pretekst se ato nuk e kishin dorëzuar armatimin, respektivisht, siç thuhet në raportin e shtabit të brigadës: “për shkak sjelljes së keqe luftëtarët tanë aq shumë reagueshan, sa që me një mund të madh arritëm ta pengojmë kasaphanën e vërtetë ndaj shqiptarëve, por megjithatë në këtë drejtim nuk u arrit shumë, sepse luftëtarët depërtuan deri te vendi ku shqiptarët ishin të vendosur, ku arritën të ndajnë një numër shumë të madh dhe të njëjtit i ekzekutuan”¹¹.

Brigadat komuniste serbo-maqedonase, nga 20 nëntori, depërtuan në territorin e sotëm të Kosovës dhe të Preshevës edhe atë: Brigada XVI qëndronte në fshatrat shqiptare midis Bllacës dhe Kaçanikut, Brigada XVIII, në regjionin e Ferizajt, ndërsa Brigada XVII në territorin midis Mateçit dhe Preshevës. Në anën tjetër, një pjesë e forcave vullnetare shqiptare në numër prej rreth 4 000 ushtarësh shtriheshin në përfundim të Preshevës¹², respektivisht fshatrat: Kurbali, Rincë, Runicë, Strimë, Brezë, Mjak dhe në verilindje në drejtim të Podgraxhës, ndërsa një pjesë tjetër vepronte në territorin Kaçanik-Nerodime-Ferizaj.

⁹ ДАРМ. 1. 291. 1. 6926/1-2.

¹⁰ ДАРМ.1. 292. д. 9139. 16 новембар 1944 год.

¹¹ ДАРМ. Ф. 292. док бр. .6926, 20. XI. 1944 год..

¹² ДАРМ.1. 267. Пов. Бр. 152, 24. XI. 1944 год.

Në rrethana kur brigadat komuniste serbo-maqedonase zbatonin një gjenocid të paparë mbi popullatën civile shqiptare, te krerët nacionalistë shqiptarë u paraqitën dy mendime që binin ndesh njëra me tjetrën. Përderisa krerët nacionalistë shqiptarë, që vepronin në regjionin e Kaçanikut, Nerodimes dhe Ferizajt, e panë të arsyeshme të futeshin në bisedime me të deleguarin e Shtabit të LNÇJ-së për Kosovë, për formimin e brigadave partizane shqiptare, të cilat do ta mbronin popullatën nga çfarëdo lloj krimi i mundshëm nga ana e brigadave maqedonase, në anën tjetër, krahu që vepronte në Karadak, refuzonte çfarëdo lloj bisedimesh, me autoritetet e Brigadës XVII, madje ata kërkonin që forcat komuniste serbo-maqedonase të tërhiqen nga territoret shqiptare, sepse në të kundërtën do të sulmoheshin.¹³ Ky qëndrim u mor në Kuvendin e organizuar më 23 nëntor 1994 në fshatin Raincë.¹⁴

Rreth këtyre ngjarjeve Shtabi i Divizionit të Kumanovës, më 24 nëntor, i raportonte Shtabit Kryesor (SHK) të LNÇJ-së për Maqedoni, ku ndër të tjerave paralajmëronte “rrezikun” nga “krijimi i brigadave shqiptare”, nga shkakun se ato po krijohen, siç thuhet në të: “me direktivën e të deleguarit të Shtabit për Kosovë dhe Metohi, pa shkuar fare në çarmatosjen e përgjithshme të shqiptarëve”. Kjo për mendimin e tyre “sjellë një pasqyrë të shëmtuar nga shkakun se qëndrimi i shqiptarëve në sektorët tjerë dhe siç jemi ne të njoftuar, të gjitha ato forca të tyre mbajnë lidhje për një sulm të përbashkët kundra njësive tona, menjëherë pasi të tërhiqen njësitë bullgare”.¹⁵

Dy ditë pas këtij raporti, Shtabi i Përgjithshëm i LNÇJ-së për Maqedoni lëshoi një urdhëresë në të cilën iu kërkua Shtabit të Divizionit të Kumanovës që me brigadat e veta më 28 nëntor të kryejë një aksion të përgjithshëm mbi fshatrat shqiptare të Kaçanikut, Ferizajt, Vitisë, Gjilanit, Kumanovës dhe të Preshevës. Krahas brigadave të atij divizioni, në aksion do të marrin pjesë edhe Brigada XII e Divizionit 42 dhe dy batalione të Divizionit 50. Më tej, SHK-ja

¹³ *Po aty.*

¹⁴ ДАРМ. 1. 267. Пов. Бр. 6540. 26.XI.44 год., Куманово.

¹⁵ ДАРМ. 1. 267. Пов. Бр. 152.24. XI. 1944 год.

e LNÇJ-së për Maqedoni urdhëronte që “gjatë marshimit ose luftimeve në qoftë se haset në ndonjë rezistencë armiqësore, të gjithë ata shqiptarë, të cilët janë të armatosur, si edhe ata të cilët e kanë fshehur armatimin dhe gjatë kontrollimit zbulohen aty për aty të ekzekutohen”. “Të gjitha vendbanimet” - vazhdonte urdhëresa - “ku do të depërtoni detajisht të kontrollohen dhe të gjithë meshkujt nga mosha prej 16 deri 50 vjeç t’i merrni nëpër llogore dhe t’i koncentroni në territoret e brigadave të juaja”.¹⁶

Për rrjedhojë, më 29 nëntor, në orët e hershme të mëngjesit, brigadat e Divizionit të Kumanovës dhe të Divizionit 42, sipas urdhëresës së lëshuar, marshuan në vendbanimet shqiptare edhe atë Brigada XII në fshatrat Kurbali, Mjak, Brezë, ndërsa Brigadat XVI dhe XVIII nga Ferizaj në drejtim të Vitisë. Gjatë këtij marshimi, nën pretekstin e çarmatosjes së popullatës dhe të shtypjes së “reaksionit”, u vranë, masakruan e u arrestuan qindra banorë shqiptarë të fshatrave që shtriheshin midis Ferizajt, Kaçanikut dhe Gjilanit.¹⁷ Sipas të dhënave që i ofronte Shtabi i Divizionit të Kumanovës, numri i të vrarëve ishte mbi 200, ndërsa 100 të tjerë ishin arrestuar si edhe ishin djegur dhe plaçkitur shumë fshatra.¹⁸

Një masakër e ngjashme si ajo Bllacës, u krye në fshatin Izvor nga ana e Brigadës XVII. Ngjarja tragjike ndodhi më 29 nëntor pas një marrëveshje paraprake midis parisë së fshatit dhe Shtabit të kësaj brigade, një batalion u fut në fshat. Me pretekst se fshatarët e Izvorit, paskan përgatitur një atentat ndaj Shtabit të këtij batalioni, u arrestuan të gjithë meshkujt e këtij fshati në numër 44 vetash dhe që të gjithë përnjëherë u ekzekutuan. Njëkohësisht i jepet zjarri fshatit.¹⁹

Krimet dhe masakrat partizane ndaj popullsisë civile shqiptare e shtynë nënkryetarin e Frontit Popullor të Republikës Federale të Maqedonisë, Hasan Shukriun, të reagojë, i cili në mbledhjen që u mbajt më 7 dhjetor 1944 vuri në dukje për disa ngjarje “të

¹⁶ ДАРМ.1. 267. Пов. Бр. 6540, 26. XI. 44. год., Куманово.

¹⁷ ДАРМ. 1. 267. Пов. Бр. 113. 29. XI. 1944 год.: по ату , Пов.Бр.115. 30.XI.1944 год.; Lefter Nasi, vepër e cituar f. 142-151.

¹⁸ ДАРМ. 1. 267. 24. 3. XII. 1944 год. Куманово.

¹⁹ По ату.

pakëndshme dhe arbitrare” nga ana e forcave partizane, ndaj popullsisë shqiptare, ku ndër të tjerash tha se “në fshatin Sopot të Kumanovës janë vrarë 66 fshatarë, edhe pse ky fshat nga e kaluara u ka ndihmuar partizanëve, në fshatin Malishevë janë vrarë 42 persona, në fshatin Izvor 40 vetë, fshatin Vaksincë 16 vetë. Në Tetovë janë burgosur 5 000 vetë prej të cilëve 17 vetë kanë vdekur nga uria....” etj. Pas këtij referimi të Hasan Shukriut, në mbledhje u soll vendimi që: “të lëshohet një qarkore në të cilën do të sqarohet se cili mund të burgos, të gjykojë, të kryej kontroll etj., e cila do të dërgohet deri te ushtria, OZN-së (Organizacija za Zaštitu Naroda - Organizata për Mbrojtjen e Shtetit Q. L.), Presidiumi”²⁰.

Mirëpo, përkundër këtij vendimi, pushteti komunist maqedonas vazhdonte dhunën dhe terrorin ndaj popullsisë shqiptare. Gjyqi Ushtarak i Qarkut Ushtarak të Shkupit më 14 janar 1945 dënoi më vdekje dhe humbje të të drejtave qytetare dhe konfiskimin e pasurisë këta qytetarë: Ramadan Qazim Azizi nga fshati Matejçe i Kumanovës, i moshës 30-vjeçare; Asan Zeqir Azizi nga fshati Matejçë, i moshës 30-vjeçare; Sadik Ramiz Jakupi nga fshati Matejçë, i moshës 40-vjeçare; Bexhet Musli Dalipi nga fshati Matejçe, i moshës 45-vjeçare; Jusuf Ismail Neziri nga fshati Matejçë, i moshës 45-vjeçare; Abdulla Ebip Abdullahu nga fshati Hotle, i moshës 36-vjeçare, për shkak se ka qenë një ndër udhëheqësit shpirtëror i forcave balliste në rajonin e Kumanovës, si dhe se ka qenë i emëruar si prefekt i këtij rajoni nga ana e “reaksionit shqiptaromadh” dhe se gjoja ka kryer shumë krime; Osman Selim Hiseni nga fshati Matejçë, i moshës 47-vjeçare; Shaip Rexhep Memeti nga fshati Vaksincë, i moshës 28-vjeçare; Jusuf Xhemail Imeri nga fshati Vaksincë, i moshës 23-vjeçare; Ahmet Beqir Abdullahu nga fshati Llopatë, i moshës 26-vjeçare; Hajri Islam Sadiku nga fshati Vishticë, i moshës 50-vjeçare; Musa Hasan Eshtrefi nga fshati Matejçë, i moshës 32-vjeçare; Jusuf Zyber

²⁰ ДАРМ. Ф. НФ на Македонија, 1.34.9/33-34, Протокол од заседанието на Секретариатот на Главниот Одбор на НОФ на Македонија, одржано на 7.XII.1944 год.

Nuredini nga fshati Matejçë, i moshës 58-vjeçare; Jashar Feta Jashari nga fshati Matejçë, i moshës 49-vjeçare; Bajram Idriz Beqiri nga fshati Matejçë, i moshës 38-vjeçare; Halit Abdulla Shabani nga fshati Matejçë, i moshës 58-vjeçare; Raim Beqir Fazliu nga fshati Matejçë; Halit Shukri Hebibi nga fshati Likovë, i moshës 56-vjeçare dhe Osman Hiseni nga fshati Matejçë, i moshës 47-vjeçare²¹.

Paralel me këto masa antinjerëzore, pushteti i ri komunist maqedonas, karshi faktorit ndërkombëtar, në muajin dhjetor do të mbajë tubime në vendbanimet shqiptare, ku popullatën shqiptare e nxjerrin me dhunë në sheshet e qyteteve, ku do të flasin edhe disa komunistë shqiptarë. Në janar të vitit 1945, Liri Belishova, anëtare e Byrosë Politike e KQ-së të PKSH-së, e cila në Shkup mori pjesë në Konferencën e Rinisë Ballkanike, fjalimin e saj do ta ketë në frymën e vëllazërim-bashkimit, pa asnjë fjalë kritike ndaj sjelljeve të ushtrisë jugosllave ndaj popullit shqiptar, duke u shprehur me fjalët: “Vëllazërimin tonë me rininë jugosllave e kemi forcuar në luftën për Dibrën dhe në luftërat e territoreve të tjera të Jugosllavisë. Ne kemi bërë kumari në burgjet, për kundër provokimeve të shumta për të na detyruar të luftojmë kundër njëri-tjetrit, ta ngremë Ushtrinë tonë Nacionalçlirimtare kundër Ushtrisë Nacionalçlirimtare të Mareshalit Tito. Edhe përkundër të gjitha atyre përpjekjeve ne nuk qëndruam kundër njëri-tjetrit, simpatia-dashuria e rinisë shqiptare ndaj rinisë jugosllave sot është shumë e madhe”.²²

Themelimi i Organizatës Nacional Demokratike Shqiptare në Shkup

Për dallim nga komunistët shqiptarë, intelijenca e atëhershme shqiptare e pa më se të domosdoshme themelimin e një organizate ilegale shqiptare, qëllimi final i së cilët do të ishte: “çlirimi dhe bashkimi i tokave të robëruara shqiptare me Shqipërinë”.²³ Ndër

²¹ ДАРМ. Фонд. 468. кут. 2, па numër.

²² ДАРМ. Фонд. 468. кут. 2, па numër.

²³ ДАРМ. 1. 1101, 6. 12/523-578.

shkaqet më të rëndësishme, përveç krimit dhe masakrimit të popullsisë shqiptare nga njësitë pushtuese ushtarake jugosllave, që e shtynë inteligjencën shqiptare të veprojë ilegalisht, duhet veçuar edhe: “mohimin e së drejtës për vetëvendosjes të shqiptarëve në Kosovë dhe në viset veriperëndimore të Maqedonisë”²⁴, si dhe përpjekjet e disa pushtetarëve të qytetit, që në Shkup të mos hapen shkolla shqipe, por vetëm ato turke, sepse sipas tyre “në qytetin e Shkupit nuk ka shqiptarë, por vetëm turq”²⁵.

Duhet të vëmë në dukje faktin se shqiptarëve jo vetëm se ju mohua e drejta e vetëvendosjes, por madje atyre ju morën edhe disa të drejta të pakta qytetare e kombëtare, që ju ishin garantuar me vendimet e ASNOM-it (Antifašističko Sovranje Oslobodjenja Makedonije - Këshilli Antifashist i Çlirimit Kombëtar të Maqedonisë) siç ishin përdorimi i lirë i flamurit kombëtar, pjesëmarrja proporcionale në këshillat popullorë, përdorimi i gjuhës shqipe dhe përfshirja e barabartë e shqiptarëve në administratën e komunave ku ata jetonin etj. Mosdhënien e këtyre të drejtave autoritetet komuniste të Shkupit e arsyetonin gjoja nga “pakënaqësia e popullsisë maqedonase në viset perëndimore të Maqedonisë”, e cila siç vihej në pah “qe dyfishtë e robëruar gjatë okupacionit shqiptar”, andaj ajo “me një rezervë të madhe i pranon këto ndryshime dhe ndihet si e distancuar”. Ky rezervim i popullsisë maqedonase, sipas anëtarit të ASNOM-it, Jordan Ballazheski, ka ardhur për shkak se “nëpër objektet shtetërore krahas flamurit shtetëror qëndrojnë edhe flamujt shqiptarë; shqiptarët në mënyrë të barabartë marrin pjesë gjatë zgjedhjeve të këshillave nacionalçlirimtare, qofshin të qyteteve apo të fshatrave; ata e parashirojnë çështjen që në plenum dhe nëpër këshillat ekzekutive të kenë më shumë përfaqësues të tyre; e shtrojnë çështjen edhe të vetë administratës, e cila duhet të udhëhiqet paralel me administratën tonë (maqedonase - vërejtja jonë), prandaj kërkojnë edhe numër të njëjtë të nëpunësve në administratë; nëpër

²⁴ *Po aty*, Тречи дан суцења 28 јануара 1947 год. Опис 4. стр. 526-527.

²⁵ *Po aty*, f. 524.

²⁵ *Po aty*.

institucionet shtetërore në detyrë kanë ngelë të gjithë nëpunësit shqiptarë të regjimit të kaluar të cilët kanë ardhur nga Shqipëria e vjetër.etj”.²⁶ Sipas Bllazheskit, që të ndërpritet politika, siç e potencon ai “shqiptaromadhe”, në këtë pjesë, nga ana e Presidiumit të ASNOM-it, duhet të ndërmerren këto masa urgjente: “të shkarkohen nëpunësit shqiptarë të cilët kanë ardhur nga Tirana; që Turqve t’u jepen më shumë poste dhe të drejta, të cilët tash për tash nuk mund të vijnë në shprehje nga Shqiptaro Mëdhenjtë; dhe, njëkohësisht të drejtat dhe obligimet të jepen, jo sipas numrit të popullsisë, por sipas pjesëmarrjes në luftën nacionalçlirimtare”.²⁷

Grupi nismëtar për themelimin e Organizatës Nacional Demokratike Shqiptare (ONDSH) në Shkup, i përbërë prej: Azem Maranës, Hasan Bilallit, Mahmut Dumanit, Hysni Qemal Ejupit, Qemal Qazimi, Nebi Veli Jonuzi dhe Nuredin Ibraimi, pas katër takimeve të mbajtura në shtëpitë e Hysni Qemal Ejupit dhe të Nebi Veli Jonuzit, në muajin janar të vitit 1945 formojnë Organizatën Nacional Demokratike Shqiptare.²⁸ Ata, veç tjerash, hartojnë edhe programin e organizatës që përfshinte katër pika:

1. Organizata Nacional Demokratike Shqiptare (ONDSH), ka për qëllim bashkimin e Kosovës dhe Maqedonisë Perëndimore me Shqipërinë.

2. Që kjo të arrihet, është e domosdoshme që ONDSH-ja të bashkëpunojë me organizatat simotra që veprojnë në Kosovë dhe Shqipëri. Nisur nga ky fakt, ONDSH-ja, respektivisht udhëheqja e saj, do të angazhohet që sa më parë të vendosë kontaktet me forcat nacionaliste në Kosovë dhe Shqipëri. Në kuadër të kësaj, kjo udhëheqësi do të përpiqet të vendosë lidhje edhe me Konsullatën e Britanisë së Madhe dhe atë të Turqisë në Shkup.

²⁶ ДАРМ.1.157.3.73/261, До Президиумот на АСНОМ, Скопје, 7.XII.1944 г., Јордан Блажески, член на АСНОМ.

²⁷ *Po aty.*

²⁸ ДАРМ.Ф.УДБ-РСВР.Д.198.Док.9.,18.09.1946/1-10 Deklarata e Azem Maranës dhënë para UDB-së për qytetin e Shkupit; ДАРМ.Ф.УДБ-РСВР.Д.5113.Док.1.21.01.1947 година - Скопје, стр.1-10.

3. ONDSH-ja merr për sipër të punojë pandërprerë me popullatën shqiptare në Maqedoni me qëllim të frymëzimit kombëtar, sidomos kjo politikë duhet të zbatohet në Shkup e rrethinë, ku disa qarqe antishqiptare këtu në Shkup me të madhe punojnë në turqizimin e popullatës shqiptare.

4. Për t'iu kundërvënë kësaj fryme antikombëtare, e domosdoshme është që të punohet pandërprerë me të rinjtë shqiptarë, si edhe me prindërit e tyre, duke i bindur ata se shpëtimi i vetëm për kombin shqiptar është arsimimi i gjeneratës së re, sepse vetëm kështu mund t'i kundërvihemi armikut tonë shekullor.²⁹

Ndër vendimet tjera më të rëndësishme që u mor në aktin e themelimit të organizatës ishte “të depërtohet në Brigadën VII Shqiptare të Maqedonisë”, e cila në atë kohë qëndronte në rajonin e Kumanovës e të Preshevës, me qëllim që kjo brigadë të refuzonte shkuarjen në luftën e Sremit dhe të nxishte rebelimin e saj për t'iu bashkuar revoltës së Shaban Polluzhës”.³⁰ Një vendim i tillë, siç do të deklarojë Azem Marana para trupit gjyqësor në Shkup, erdhi për faktin se: “... ata qenë mobilizuar me dhunë, dhe qëndronin në Kumanovë” dhe se nuk ishin mirë të pajisur me veshmbathje. “Për këtë shkak” - shton Marana - “kemi biseduar, se si t'u ndihmojmë që ata të kthehen nëpër shtëpitë e veta...”.³¹ Mirëpo, me gjithë përpjekjet që bënë anëtarët e organizatës, kjo nuk u realizua, sepse së shpejti, të njëjtit me urdhër të SHP-së së LNÇM-së, nga Kumanova u dërguan për në Prizren, e më pas për të vazhduar në Shkodër dhe në bregdetin e Adriatikut, ku një pjesë e madhe e tyre u vranë gjatë rrugëtimit.

Jehona e formimit të NDSH-së në trojet shqiptare

Menjëherë pas formimit të NDSH-së drejtuesit e saj mbajtën edhe dy mbledhje tjera, në të cilat është debatuar për mënyrën e

²⁹ Qerim Lita, *Personaliteti i Azem Maranës dhe KQ i NDSH-së në Shkup* (2), Fejton i Flakës, 3 shtator 2002, f. 16.

³⁰ ДАРМ. Ф. УДБ-РСВР, Д. 198, Док..2. 25.07.1946 год. Скопје, л.1.

³¹ ДАРМ.1.1101.6.12/523-578.

afirmimit dhe zgjerimit të organizatës, lidhjet e saj me organizatat simotra në Kosovë dhe Shqipëri, si dhe me grupet e armatosura shqiptare të cilat vepronin në viset e ndryshme shqiptare, për krijimin e një fondi kombëtar etj.³² Duhet të vëmë në dukje faktin se një debat i ngjashëm ishte zhvilluar edhe në mbledhjet e mëhershme, në të cilat ishte arritur pëlqimi që vendosjen e lidhjes me guerilen shqiptare në Shqipëri ta bëjë Mahmut Dumani, si dhe krijimi i Fondit Kombëtar, për të cilin përgjegjës ishte caktuar Nebi Jonuzi. Gjithashtu, ishte përkrahur propozimi i Mahmut Dumanit, që për një afat të shkurtë kohor të grumbullohen së paku 5 milionë leva.

Si formë më e përshtatshme dhe më e sigurt për zgjerimin e NDSH-së ishte zgjedhur krijimi i tresheve, respektivisht, secili anëtar për fillim të përfshijë nga tre anëtarë të rinj, të cilëve si detyrë do t'u jepej të krijojnë treshe tjera e kështu me radhë. Për rrjedhojë Azem Marana në Shkup formoi shpejt treshin e parë të përbërë prej: Hamdi Sulejmanit, Nebi Jonuzit dhe Sherif Halitit.³³ Me ndihmën e Hamdi Sulejmanit, që në popull njihej si Hamdi Terzija, Azemi vendosi lidhje edhe me Çetën e Armatosur që vepronte në Karshiakë të Shkupit, të cilës i printe Shaban Pelivani. Fillimisht, kjo çetë pati një numër të kufizuar të ushtarëve, mirëpo me kalimin e kohës asaj ju bashkëngjiten edhe disa atdhetarë të shquar shqiptarë, midis të cilëve duhet veçuar: Kalosh Hamdinë nga Reçani i Gostivarit, Gafur Satapetkun, Hisë Emrullaun, Shefqet Latif Gërçecin, Sait Asllanin nga fshati Satapetkë e shumë të tjerë.³⁴

Ndërkohë, Hasan Bilalli kishte arritur t'i përfshijë në organizatë Qemal Skënderin, Mexhit Zyberin, Xhemal Fazli-Ferrën dhe Rexhep Dautin.³⁵ Me futjen në organizatë të këtyre figurave, përfundimisht u vendosën lidhjet me çetat e armatosura që vepronin në Kopilaçe, të cilave u prinin atdhetarët e njohur shqiptarë Sul

³² ДАРМ.Ф.УДБ-РСБР.д.5113.

³³ ДАРМ.1.1101.6.13/258-324

³⁴ Shaban Satapetka - komandant i çetës vullnetare të Lidhjes II të Prizrenit në Karshiakë të Shkupit, deklaratë dhënë autorit në Stamboll 27.12.2002.

³⁵ ДАРМ. 1. 1101. 6. 12/641-665; *Po aty*, 6. 15 / 776-804.

Hotla, Hasan Kabashi dhe Din Hoxha.³⁶

Zgjerimi i NDSH-së në këtë periudhë, falë aktivitetit të bujshëm të Azem Maranës dhe Hasan Bilallit, shtohet dita ditës. Kështu, Hasan Bilallit dhe Hafiz Mexhit Zyberit në mesin e muajt qershor në Shkup, mbajtën mbledhje me Mulla Mustafë-Gjilanin, Demir Shabanin dhe Shefqet Arnaqijën, të cilët, pasi Hasan Bilalli ua sqaroi qëllimin e themelimit, pranuan të anëtarësoheshin në NDSH, duke u betuar se do të punonin për të deri në vdekje.³⁷ Po nga Hasan Bilalli, në organizatë u përfshinë edhe treshi i përbërë nga Xhavit Abdulla Selimi, rrobaqepës nga Grushina e Shkupit, Bajram Bajrami, mësues në Shkollën Filllore “Liria” në Shkup dhe Abdylyqerim Seiti nga Ohri, në atë kohë me detyrë sekretar i Bashkësisë Fetare Islame në Shkup.³⁸

Në kuadër të këtij aktiviteti, radhëve të NDSH-së do t'i bashkëngjiten edhe Rexhep Dauti nga Tanusha, i cili ishte komandant policie në Tanushë, Mulla Hajdar Kurtishi nga Orizarja e Kumanovës, ish-komisar politik i aradhave ushtarake të Sul Hotlës dhe mik i ngushtë i tij, Tefik Tanisheci, Demir Ferati nga Malina, Sami Shabedini nga Orizarja e Kumanovës, Zylbear Ajvazi nga Tanusha, Spiro Harilla-Theodosi nga Korça, i cili kishte ardhur si kuadër arsimor, fillimisht në Ohër, Manastir e më pas punoi si mësues në fshatin Krushapekë të Shkupit, Mehmed Bushi - oficer matjanë i cili ishte ushtarak në Tetovë e në Gostivar, Jetish Vishi nga Vitia e Kosovës - mësues në fshatin Zhelinë të Tetovës, mik i ngushtë i Azem Maranës, Nexhmedin Besimi - jurist i diplomuar, nga Pirroku i Tetovës dhe bashkëmendimtar me Azem Maranën, Hafiz Hetem Tairi nga Reçica e Madhe të Tetovës dhe shumë të tjerë.³⁹

Një ngjarje tjetër me peshë kombëtare do të ndodhë në maj të vitit 1945. Në këtë kohë Mamut Dumani, udhëtoi për Shqipëri, ku

³⁶ *Po aty.*

³⁷ Qerim Lita, “Kontribut i H. Mexhit Zyberit në organizimin e NDSH-së në rajonin e Karadakut”, Flaka, Shkup, 06.03.2003. f. 6.

³⁸ ДАРМ. 1. 1101.6.16/251-324.

³⁹ ДАРМ. 1. 1101.6.3/12-18.

mbajti takime të rëndësishme me gueriljen shqiptare të krahinës së Dibrës dhe të Lumës. Vizita e tij në këto krahina shqiptare pati jehonë të madhe. Shqiptarët me të madhe flitnin për ndryshimin e shpejtë në Shqipëri. Lidhur me këtë, Qemal Sejfulla-Orak nga Dibra, i raportonte Komiteti Qendror (KQ) të PKM-së për parullat që lëshoheshin në atë qytet, ku veç tjerash ai shkruante: “Kohët e fundit është ngjallë së tepërmi reaksioni shqiptaromadh. Kështu, në rrethin e Dibrës nuk lëshohen vetëm parulla shqiptaromëdha, por edhe përpiqen t’i organizojnë shqiptarët... Shqiptarët separatistë lëshojnë parulla se si do të jetë Shqipëria. Ushtria shqiptare këtu do të ngelë përgjithmonë, duke përcaktuar kufijtë e Shqipërisë, të cilat shkojnë deri në Preshevë dhe Kumanovë..”⁴⁰

Aktivitete të bujshme në atë kohë pati edhe Muharrem Bajraktari, i cili në korrik të vitit 1945, i shkruante një letër Mefail Zajazit, me të cilën e njoftonte atë për themelimin e NDSH-së dhe njëkohësisht kërkonte nga ai që “të rregulloni fuqinë e të pritni një urdhër të dytë me të cilin do t’ju kërkojmë të kaloni kufirin ose të filloni veprimet në vendin tuaj...”.⁴¹

Organizime ilegale politiko-ushtarake do të zhvillohen edhe në territorin e gjerë të Tetovës. Fronti Popullor vinte në dukje: “Në rajonin e Tetovës qëndrojnë grupe ilegale të armatosura, të cilat strehohen nëpër territoret e fshatrave të tyre, por nuk tregojnë kurrfarë aktiviteti të armatosur, apo zhvillime politike”, mirëpo, siç thuhej në vazhdim të informatës: “Ekziston rreziku që këto grupe jo të rrezikshme të lidhen me bandat e Muharrem Bajraktarit, i cili kohët e fundit ka arritur të lidhet me Tetovën nëpërmjet disa oficerëve shqiptarë të brigadës shqiptare ...”!⁴²

⁴⁰ ДАРМ. 1. 427. 4. 20/135-139.

⁴¹ ДАРМ-оделение Скопје.1.81.8/32

⁴² ДАРМ. Ф. ГШ на НФМ. 3.186/287-308

Përleshjet dhe likuidimet e “pushtetit popullor” ndaj gueriles shqiptare

Ndërkohë që drejtuesit e NDSH-së të Shkupit bënë përpjekje për t'i organizuar shqiptarët, në anën tjetër, pushteti “popullor” vazhdonte me torturimin e popullsisë civile shqiptare, gjithnjë në emër të “Vëllazërim-bashkimit”. Viktimë e kësaj politike do të jetë fshati Korritë dhe popullsia civile e saj. Forcat ushtarako-policore, më 29 mars 1945, rrethuan fshatin me pretekst se aty qëndronte Xhemë Gostivari me forcat e veta. Pasi u siguruan se Xhema nuk strehohej në Korritë, u futën në fshat, duke i tubuar të gjithë meshkujt e fshatit, dhe dy nga dy i lidhën për t'i dërguar në llogoret e Gostivarit. Në mesin e tyre ishte edhe plaku 78-vjeçar Skënder Puhilla. Në llogore masakrohen: Xhemal Idrizi, Emin Murati, Zulfi Limani dhe Jahja Hajdari. Të tjerët pas disa ditësh lirohen, ku gjatë udhëtimit për në Korritë në fshatin Vollkovi masakrohen Ibrahim Ahmeti, bashkë me djalin dhe nipin, dhe tre gurgurnicas: Bajram Haliti, Ahmeti i Nazallarëve dhe Hashim Bejluri. Këta masakrohen prej serbëve të Vollkovisë, që u printe Dragja e Jovës, i cili ishte komandant policie ...!⁴³

Ngjarjes tragjike të Korritës do t'i prijë një luftë paraprake, e zhvilluar në stanet e Novosellës së Tetovës mes forcave të Xhemë Gostivarit dhe forcave partizane. Këta të dytët për kalimin e Xhemës kah Bogovina njoftohen prej një informatori të tyre dhe menjëherë futen në fshatin Bogovinë ku i tubojnë fshatarët te shatërvani në mes të fshatit. Me urdhër të komandantit, Sedek Jovçev, pushkatohet Iljaz Bogovina, një patriot i shquar i kësaj ane. Luftimet mes dy forcave armike do të zhvillohen, siç u theksua më sipër, te stanet e Novosellës. Xhemë Gostivari me forcat e veta arrin të çajë rrethimin, duke kaluar nëpër Gradec, Çegran e vendoset në Korritë. Aty, pasi pushojnë, e lëshojnë fshatin për të shkuar në drejtim të Simnicës. Në luftimet e Novosellës nga ana partizane pati tre të vvarë dhe tre të

⁴³ Zylqifli Aliu, i lindur me 10.08.1933, Korritë, djali i Shaban Korritës, deklaratë dhënë autorit më 17.06.2002, Shkup.

plagosur, kurse forcat e Xhemës nuk patën asnjë humbje.⁴⁴ Lidhur me luftimet e Novosellës organizata e rinisë maqedonase për Gostivarin njoftonte organin e vetë republikan se më 27 mars 1945, forcat e Xhemë Gostivarit kanë vra tre partizanë. Në vazhdimin e këtij njoftimi jepej ceremonia e varrimit, e cila, siç thuhej, ishte zhvilluar në prani të 6 000 vetëve. Në mesin e tyre kishin marrë pjesë edhe Sali Lisi dhe Nexhat Agolli. Më pas në njoftim thuhej: “Duke ikur mbrëmë forcat e Xhemës, që numërojnë 100 vetë në mes të Tetovës dhe Gostivarit, kanë vra tre partizanë, të cilët heroikisht kanë luftuar kundër forcave armiçësore të Xhemë Hasës”.⁴⁵

Disa ditë më vonë në Tetovë nga ana e Gjyqit Ushtarak u zhvillua një proces gjyqësor kundër nëntë shqiptarëve, nga të cilët gjashtë u dënuan me vdekje-pushkatim. Për vendimet e marra nga ky proces gjyqësor, më 19 prill njoftonte gazeta maqedonase “Nova Makedonija”, në të cilën thuhej: “Më 11 prill 1945 Gjyqi Ushtarak në Tetovë sollti vendim me të cilën u dënuan këta persona: 1. Femi Aqifi nga fshati Turçan, i moshës 22-vjeçare, dënohet me vdekje, me pushkatim; 2. Imer Esad Mero nga fshati Sërbinovë, i moshës 45-vjeçare, me vdekje-pushkatim; 3. Shaip Nuredinin nga fshati Gurgurnicë, i moshës 40-vjeçare, dënohet me vdekje, me pushkatim; 4. Osman Koka, nga qyteti i Tetovës, i moshës 33-vjeçare, dënohet me vdekje, me pushkatim; 5. Mexhit Rexhepi i fshatit Novosellë, i moshës 20-vjeçare, dënohet me vdekje, me pushkatim; 6. Xhelil Jakupi, nga fshati Sllatinë, i moshës 25-vjeçare, dënohet me 5 vjet burg të rëndë; 7. Shaip Shabani nga fshati Elez, i moshës 33-vjeçare, dënohet më vdekje me pushkatim; 8. Abdyl Xheladini nga fshati Reçan, i moshës 60-vjeçare, me 2 vjet burg të rëndë; dhe 9. Lirohet Isak Useini nga fshati Shipkovicë...⁴⁶

Po i njëjti gjyq, më 25 prill të atij viti, në Kërçovë dënoi: Sezo Hamid Sadikin nga fshati Kollare, me vdekje me pushkatim; Veli Hasan Shabanin nga fshati Zajaz, me vdekje me pushkatim; Qemal

⁴⁴ *Po aty.*

⁴⁵ ДАРМ.Ф. СММ. 1.213/472

⁴⁶ “Нова Македонија, Скопје, 19.04.1945, ф. 2.

Eshtrefin nga Kërçova, me vdekje me pushkatim; Beqir Hasan Muharremin nga fshati Zajazi, me 15 vjet burg të rëndë; Rexhep Sadikin nga Kërçova, me 6 vjet burg; Ramadan Dalipi nga fshati Zajaz, me 5 vjet robëri, ndërsa lirohet Esad Ramadani nga Kërçova.⁴⁷

Në kuadër të këtyre masave pushteti komunist maqedonas në maj të vitit 1945 pushkatoi dy personalitetet kryesore të dijes dhe nacionalizmit shqiptar të kësaj ane, Shaip Kamberin, avokat dhe ish-kryetar i Bashkisë së Tetovës, dhe Kadri Saliun, avokat dhe ish-kryetar i Bashkisë së Gostivarit.⁴⁸ Sipas dëshmitarëve okularë “OZNA-ja maqedonase këta dy personalitete i mori dhe i dërgoi te centrali afër lumit Pena (Shkumbin) ku dhe i dogjën për së gjalli...”!⁴⁹

Shërbimi Sekret Maqedonas, OZN-ja, gjatë muajit prill kishte hartuar një plan për likuidimin edhe të komandantit legjendar të forcave ushtarake vullnetare shqiptare. Shefi i sigurimit të OZN-së për Tetovë, Gostivar dhe Kërçovë kishte informata të sigurta se ku qëndronte Xhemë Gostivari, mirëpo ai ishte i vetëdijshëm se me pushkë nuk mund të mposhtet ky kolos i madh shqiptar, prandaj nëpërmjet informatorëve të vetë, i thërret miqtë e Xhemës, Nazif, Ali, Abdulla dhe Riza Gorjanin, duke u premtuar atyre se nëse e sjellin kokën e Xhemës do t’ua falnin “gabimet” që kishin bërë si ballistë dhe se po u besonte poste në pushtet në fshat dhe në qytet.⁵⁰ Autori i monografisë “*Xhemë Hasa - ushtarak dhe demokrat*”, Begzat Begzati, thekson se vrasje (tradhtia) e Xhemë Gostivarit ka ndodhur më 2 prill 1945, mirëpo sipas disa të dhënave tjera, kjo duhet të kishte ndodhur mes datave 4-5 maj të këtij viti.⁵¹ Edhe gazeta “Nova Makedonija” në numrin festiv të 7 majit 1945, njoftonte për vrasjen e “kaçakut Xhemë Hasa”. Sipas “Nova

⁴⁷ *Po aty*, 04.05.1945, f. 4.

⁴⁸ *Po aty*, 03.06.1945, f. 2.

⁴⁹ Ismen Vebi Shaqiri, i lindur 03.07.1929, Tetovë, deklaratë dhënë autorit për likuidimin e Shaip Kamberit, Tetovë, 26.10.2003.

⁵⁰ Begzat Begzati, *Xhemë Hasa - ushtarak demokrat*, monografi. Botimi i dytë, f. 134-138.

⁵¹ Zulqifli Aliu, *Po aty*.

Makedonska”, “mes datës 3-4 maj forcat e Batalionit të Parë pranë Brigadës III kanë vrarë banditin e njohur Xhemë Gostivari...”.⁵² Sido që të jetë, vrasja e Xhemë Gostivarit nuk ishte siç vinin në dukje mediet e atëhershme maqedonase, në luftë e sipër, por ajo erdhi si rezultat i tradhtisë së miqve të tij.⁵³

Pas vrasjes së Xhemë Gostivarit gjendja e përgjithshme e sigurisë në viset shqiptare nuk do të qetësohet. Përkundrazi, atdhetarët shqiptarë, të cilët me fuqitë e tyre vepronin në Karadak, Dërven, Tetovë, Gostivar e Kërçovë, të indinjuar nga vrasja mizore e komandantit të tyre, ndërmorën një sërë aksione luftarake kundër forcave ushtarake jugosllave. Nga raporti i Ministrisë së Punëve të Brendshme, dërguar Qeverisë së Republikës Federale të Maqedonisë, kuptojmë se midis datës 14-16 maj 1945, do të zhvillohet një betejë e rreptë ndërmjet fuqive vullnetare shqiptare të udhëhequr nga Arif Kapiteni dhe ushtrisë jugosllave, në regjionin e Radushës dhe Dvorcës.⁵⁴

Kongresi (III) i NDSH-së në Kopilaçe

Në gushtin e vitit 1945 Shtabi Suprem i Kosovës, i Adem Gllavicës, ftoi një takim të përfaqësuesve të gueriljes shqiptare dhe të organizatave të NDSH-së. Takimi u mbajt në Kopilaçe, më 15-16 gusht, midis Moravës së Epërme e Karadakut të Shkupit.⁵⁵ Disa ditë para se të mbahej Kongresi, komitetit të Shkupit, i erdhi një letër nga

⁵² “Нова Македонија - Убијен је качакот Цемо - numri festiv 5, 6, 7 maj 1945, f. 7.

⁵³ Begzat Begzati, *Po aty*.

⁵⁴ ДАРМ.. I. 159. Пов.Бр. 199, 19. VII.1945 г., Скопје. До Председателството на Народна Влада на Д.Ф.Македонија: ПРЕДМЕТ: гонење на разни профашистички банди.

⁵⁵ Muhamet Pirraku, *Mulla Idrizi Gjilani dhe mbrojtja popullore e Kosovës Lindore 1941-1951*, Prishtinë 1995, f. 323; Daut Bislimi *Një vështrim historik i Organizatës së NDSH-së LPLTSH-së*, Shkup 1997, f. 49; Sabile Keçmezi- Basha, *Lëvizja ilegale patriotike shqiptare në Kosovë (1945-1947)* Prishtinë 1998, f. 58; Qerim Lita, *Personaliteti i Azem Maranës dhe KQ i NDSH*, (3) fejtton i “Flakës”, Shkup 04.09.2002, f. 16.

Hysen Tërpeza, në të cilën kërkohet që drejtuesit e organizatës t'i caktojnë delegatët e Kongresit. Burimet arkivore na bëjnë me dije se komitetin e NDSH-së së Shkupit e përfaqësuan: Qemal Skënderi, Mexhit Zyberi, Rexhep Dauti dhe Xhemal Fazli Fera.⁵⁶

Mbledhja u mbajt në shtëpia e Zylbehar Kopilakut, siç konstaton Qemal Skënderi. Në mbledhje, foli Hysen Tërpeza, i cili, ndër të tjera i njoftoi delegatët e Kongresit, për lidhjet e vendosura me komitetet e NDSH-së në Gjilan, Prishtinë, Prizren dhe së fundi edhe në Shkup. Më pas ai tha se para disa dite kishte marrë një letër nga Muharrem Bajraktari, në të cilën i shkruante atij se në Shqipëri është themeluar Komiteti për Bashkimin Kombëtar, ku janë përfshirë të gjitha shtresat antikomuniste si ballistët, zogistët, nacionalistët etj., dhe se “Britania e Madhe dhe SHBA-të, nuk e pranojnë qeverinë e Enver Hoxhës”.⁵⁷ Pas tij folën Luan Gashi, Adem Gllavica dhe Ibrahim Kelmendi. Mbledhja i zhvilloi punimet në një periudhë dyditore dhe për shkak të rëndësisë që pati për lëvizjen e rezistencës shqiptare në përgjithësi, do të konsiderohet si Kongresi III i Ballit Kombëtar. Oratorët e zënë ngoje, siç shihet nga të dhënat që dalin nga hetuesia dhe nga procesi gjyqësor kundër 19 anëtarëve të KQ-së së NDSH-së, në janar-shkurt të vitit 1947, i raportuan Kongresit për aktivitetin e komiteteve shqiptare në Itali dhe Greqi dhe për lidhjet e udhëheqjes së lëvizjes së rezistencës shqiptare në viset nën robërinë jugosllave me Mit’hat Frashërin në ekzil.⁵⁸ Referatin për gjendjen aktuale politike e paraqiti Luan Gashi, kurse referatin për gjendjen e luftëtarëve të lirisë në malet e Kosovës e paraqiti Adem Gllavica. Duhet shtuar këtu se në Kongres foli edhe Qemal Skënderi, i cili, veç tjerash, i njoftoi të pranishmit për aktivitetin e organizatës në Shkup, që siç vuri në pah: “ka për qëllim bashkimin e Kosovës dhe të Maqedonisë Perëndimore me Shqipërinë”.⁵⁹

⁵⁶ ДАРМ.1.1101.6.3/776-804.

⁵⁷ ДАРМ.1.1101.6.15/776-804.

⁵⁸ ДАРМ.1.1101.6.14/666-775; ДАРМ. 1.1101.6.15/776-884; ДАРМ.Ф. УДБ-РСВР.Д.5113, *po aty*.

⁵⁹ ДАРМ.Ф.УДБ.-РСВР, Д.5113, *po aty*.

Kongresi i Kopilaçes mori vendime të rëndësishme: emërimi i Lëvizjes së Rezistencës me emrin Lëvizja për Lirimin e Tokave Shqiptare, për shkak se emri i “Ballit është komprometuar në sytë e aleatëve si organizatë profashiste gjatë Luftës së Dytë Botërore (në gjysmën e dytë të vitit 1943), dhe kjo së paku për nga botëkuptimet e anglo-amerikanëve ...”. Lëvizja me emër të ri duhet t’i bashkojë të gjitha organizatat dhe rrymat politike antikomuniste dhe antijugosllave nën një flamur, atë të çlirimit dhe të bashkimit të Shqipërisë etnike. Tash për tash, Balli këtë punë nuk mund ta realizojë.⁶⁰

Ndër vendimet e tjera të Kongresit I (III) të Lëvizjes për lirin e tokave shqiptare janë: Komiteti Qendror i NDSH-së në Shkup është organi politik më i lartë i lëvizjes për lirin e tokave shqiptare dhe lidhje e vetme e lëvizjes me komitetet shqiptare në Greqi dhe në Itali si dhe me guerilen shqiptare, ballistët, të cilët quhen ushtri popullore demokratike shqiptare. Kongresi emëroi Shtabin e Përgjithshëm të luftës, me të cilin udhëheqin: Hysen Tërpeza, Luan Gashi, Hysen Xhakri, Rexhep Okllapi, Shaban Haliti, Sul Hotla dhe Din Hoxha. Në shtabin e luftës ishin edhe Adem Gllavica, i ngarkuar për propagandën, si edhe Ibrahim Kelmendi dhe Luan Gashi. Ibrahim Kelmendi do të delegohet për propagandë në Shkup, kurse Luani në viset e Suharekës e të Prizrenit. Kongresi aprovoi platformën për një thirrje që Shtabi Suprem i Ushtrisë Popullore Demokratike Shqiptare të Kosovës duhet t’ia lëshonte popullit. Lidhur me këtë, Adem Gllavica, pa humbur kohë, e ftoi Abdulla Musliun, kryetar i Këshillit të rrethit në Ferizaj, Ibrahim Graincën-Cërnillën, komandant i rojës partizane në Babush, dhe disa personalitete tjera në zë lidhur me çështjen e botimit dhe përhapjes së proklamatës, sipas vendimit të Kopilaçës. Pas diskutimeve për këtë qëllim në malet e Mirashit Abdullahu e mori përsipër botimin dhe shpërndarjen e kësaj proklamate. Shumëzimin e saj duhej ta bënte Komiteti Qendror i NDSH-së në Shkup.⁶¹ Nga të dhënat të sigurta nga hetuesia ndaj

⁶⁰ ДАРМ.1.1101.6.15/776-804.

⁶¹ Daut Bislimi, *vep. e cit.*, f. 49-51; Muhamet Pirraku, *vep. e cit.*, f. 323-325.

Azem Maranës, Abdulla Musliu në Shkup erdhi në fillim të muajit tetor 1945, ku u takua me Azemin, të cilin e informoi se urgjentisht duhej të mbahej një takim, në të cilin duhet të marrin pjesë edhe Hasan Bilalli dhe Abdylqerim Saiti, mësues nga Ohri, i cili në atë kohë ishte sekretar i Mexhllisit të Bashkësisë Islame në Shkup. Takimi i paralajmëruar u mbajt në shtëpinë e Azemit, në të cilën kanë marrë pjesë personat e lartpërmendur. Me kërkesë të Abdulla Musliut, Azem Marana lexoi me zë proklamatën, dhe pasi ranë dakord e shumëfishuan në disa kopje.⁶²

Në proklamatë, përveç tjerash, theksohej gjendja e shqiptarëve në Jugosllavinë mbretërore gjatë okupimit dhe në atë kohë, ku vihej në dukje se nuk kishte kurrfarë ndryshimi, shqiptarët ishin të përndjekur dhe të torturuar nga regjimi i okupatorit serbo-çetnik. Popullit shqiptar iu vu me dijeni se falë tradhtisë së Fadil Hoxhës, Mehmet Hoxhës dhe Rifat Berishës u masakruan 3 000 shqiptarë në Tivar “Për dhjetë muaj” - thuhej më tej në proklamatë - “sistematikisht dhe në mënyrë më barbare, gjoja se do t’i marrin në ushtri kanë depërtuar mbi 70 000 shqiptarë, djem më të mirë e më të zgjedhur nga Kosova, të cilët janë detyruar t’i mbyllin shtëpitë e tyre dhe familjet e tyre i kanë lënë në mjerim më të skajshëm”.⁶³ Duke ju kundërvënë kësaj, në këtë proklamatë fuqimisht hidhej poshtë çdo lidhje e imponuar e Kosovës me Serbinë dhe me Jugosllavinë dhe decidivisht konstatohej se populli shqiptar “nën Jugosllavinë, mbi gjysma e kombit që jeton në viset etnike kompaktësisht në 85%-100% shqiptarë nuk pranojnë asnjë lidhje me Beogradin” dhe se dëshira e vetme e shqiptarëve, që përbën shumicën absolute në Kosovë është “BASHKIM ME SHQIPËRINË”. Kjo ka qenë dhe është dëshira e vetme e kombit shqiptar në Kosovë, mirëpo “çlirimtarët” nuk e pranojnë këtë të drejtë të kombit: “të drejtën për

⁶² ДАРМ.Ф.УДБ-РСВР.Д.198, док.35.,25.12.1946 год., л.3, deklarata e Azem Maranës, lidhur me takimin e tij me Abdulla Musliun.

⁶³ Архив на Скопје, 1.81.8/566-570, списи кои се однесуваат на доказната постапка и натамошното движење на казната против 2-ро обвинетиот Азем Идриз Морана, учител роден во село Моране околија Драчевска а живеел во Скопје.

të jetuar me vëllezërit e vet për nga gjaku e gjuha”, të cilën ata e quajnë “shoviniste, imperialiste dhe fashiste. Diçka që nuk ndodhë në Evropë lejohet të zbatohet në Ballkan. Shumica të jetë në robëri, ndërsa pakica në liri. Kjo ndodhë me shqiptarët, shumica e së cilës gjendet nën robërinë e huaj jugosllave”.⁶⁴ Duke u ndalur në zgjedhjet e paralajmëruara për në muajin tetor të vitit 1945, në të cilat duhej të përcaktoheshe regjimi i ardhshëm i Jugosllavisë, në proklamatë shprehimisht thuhej: “Mos merrni pjesë në zgjedhjet që dëshirojnë të na fusin me forcë. Këto zgjedhje nuk janë për ne. Në kundërshtim me parimet demokratike zgjedhjet që do të pasojnë (që duhet t’i kemi) neve na i mohojnë. Populli i Kosovës nuk do të merr pjesë në këto zgjedhje sepse nuk janë të vetat. Ne pranojmë të votojmë: që të bashkohemi me Shqipërinë: ”Në fund të proklamatës, apelohej tek vëllezërit shqiptarë që ta ndihmojnë “ushtrinë e shenjtë për ÇLIRIMIN E KOSOVËS DHE BASHKIMIN ME SHQIPËRINË”, sepse siç vihej në pah: “Lirinë askush nuk na e falë. LIRIA fitohet me gjak dhe me mund”, andaj “ndihmojuni vëllezërve tanë të cilët gjenden nëpër male”, sepse “ekzistimi i tyre në mal paraqet sigurinë tuaj nëpër qytete dhe fshatra”.⁶⁵

Veprimtaria politiko-ushtarake e KQ të NDSH-së në Shkup, korrik-nëntor 1945

Pasi i përfundoi punimet Kongresi I (III), Ibrahim Hakiu-Kelmendi u vendos në Shkup. Ai këtu erdhi që të ndihmojë në organizimin sa më të mirë të komitetit dhe ta paraqet rrugën e veprimtarisë së udhëheqjes, e cila nga deklarata e Qemal Skënderit, dhënë para organeve të hetuesisë, më 20 shtator 1946, kuptojmë se e njëjta ishte orientuar në dy drejtime edhe atë “përfshirja e figurave të shquara shqiptare në organizatë”, dhe “vendosja e lidhjeve me përfaqësitë diplomatike në Shkup, siç janë konsullata angleze dhe ajo turke”. Kjo e fundit për Kelmendin, ishte më se e domosdoshme

⁶⁴ *Po aty.*

⁶⁵ *Po aty.*

sepse “organizata nuk mund të ekzistojë nëse nuk vendoset lidhja”.⁶⁶ Për rrjedhojë, me kërkesë të tij, KQ-së së NDSH-së organizoi disa takime, në të cilat u shtruan edhe disa çështje tjera, si situata politike e brendshme dhe ajo ndërkombëtare, mundësia për hapjen e ndonjë radiostacionit, nëpërmjet të cilit Komiteti Qendror do të lidhej me Komitetin e Barit dhe me zonën operative në Greqi, zgjerimi i organizatës në grupe të mëdha, si dhe koordinimi i KQ-së me grupet e armatosura që vepronin në Kosovë dhe Maqedoninë Perëndimore.⁶⁷ Më së shumti u bisedua për zgjedhjet e përgjithshme republikane, të cilat ishin paralajmëruar të mbaheshin në vjeshtë, për çka Kelmendi kërkoj nga udhëheqja e NDSH-së, që të zhvillojë fushatë kundër këtyre zgjedhjeve.⁶⁸

Takimet ishin tejet sekrete, ndërsa, krahas Kelmendit, morën pjesë anëtarët më të besueshëm të organizatës, si: Azem Marana, Hasan Bilalli, Qemal Skënderi, Mexhit Zyberi, Xhemal Fera, Xhavit Abdulla Selimi, Hysniqemal Ejupi e ndonjë tjetër. Pas disa përpjekjeve, KQ-ja e NDSH-së arriti të vendosë lidhje me dy konsujt e lartpërmendur, falë Zhozef Bërkiçit,⁶⁹ një kroat i cili punonte në konsullin anglez në Shkup, si dhe Xhavit Selimit. Menjëherë pas kësaj Ibrahim Hakiu shkroi dy letra. Letra e parë ju dërgua konsullit anglez, në të cilën ai e njoftonte atë se rajonet shqiptare në Kosovë dhe në Maqedoninë Perëndimore dëshirojnë të bashkohen me Shqipërinë dhe se për këtë arsye “mijëra njerëz janë duke luftuar me shpresë të madhe se do të kenë përkrahje prej faktorit perëndimor, para së gjithash prej aleancës anglo-amerikane”.⁷⁰ Ndërsa, në letrën drejtuar konsullit turk, Ibrahim Hakiu-Kelmendi, ia paraqiti gjendjen faktike të popullatës turke, e cila siç thuhej në të: “Jo që e mbështet

⁶⁶ ДАРМ-оделение Скопје, 1.81.8/39-41, Продолжење на саслушањето, 20.IX.1946 год., Скопје.

⁶⁷ ДАРМ.1.1101.6.12/641-665; Revista “Globi”, *Shpalime: procesi gjyqësor kundër aktivistëve të NDSH-së* në vitin 1947 në Shkup, 2 Shkup, dhjetor 1994, f. 17-20.

⁶⁸ ДАРМ-оделение Скопје, *po aty*.

⁶⁹ ДАРМ.Ф.УДБ-РСВР.Д. 1882, док. 5.л.12.

⁷⁰ Revista “Globi”, *po aty*, nr. 5, Janar, 1995, f. 18.

politikën shqiptare, por nëpërmjet disa elementeve të mbështetur nga pushteti totalitar komunist në Maqedoni, me të madhe propagandojnë turqizimin e shqiptarëve”. Më pas, Kelmendi i drejtohet diplomatit turk me fjalët: “Ndikimi juaj sidomos te rinia turke, duhet të jetë i madh, andaj brenda mundësive tuaja kërkojmë që të ndikoni tek ata që ta mbështesin politikën tonë, e cila përputhet me interesin turk”.⁷¹

Letrën që iu shkrua konsullit turk Emin Vefa Geçek do ta dërgojë Xhavit Abdulla Selimi, i cili pas një jave do të takohet me diplomatin turk në selinë e tij, nga i cili mori këtë përgjigje gojore: “Thuaju miqve tuaj se nuk duhet urrejtje mes turqve dhe shqiptarëve, pra duhet të veprojmë bashkërisht kundër autoriteteve jugosllave. Në Jugosllavi, shqiptarët dhe turqit janë myslimanë dhe se duhet të bashkohen e jo të urrehen...”.⁷²

Është me rëndësi të theksohet se deri në këtë periudhë turqit, për dallim nga shqiptarët, ishin më të privilegjuar dhe si të tillë shërbenin si mashë e pushtetit komunist maqedonas. Të dhënat arkivore bëjnë të ditur se elementi turk në administratën shtetërore dhe në pjesën legjislative ekzekutive të pushtetit merrte pjesë me një përqindje shumë më të madhe se shqiptarët. Vetëm në Këshillin e ri Ekzekutiv të Shkupit i konstituuar më 17 prill 1945, nga gjithsejtë 17 anëtarë, turqit përfaqësoheshin me 5 përfaqësues, ndërsa shqiptarët pa asnjë përfaqësues të tyrin.⁷³ Një dukuri e tillë ishte e pranishme edhe në sferën e arsimit e të kulturës. Azem Marana, në ditën e tretë të procesit gjyqësor, publikisht deklaroi se gjatë hapjes së shkollave fillore, në fillim të dhjetorit 1944, organet e pushtetit “popullor” nuk lejuan të hapen shkolla shqipe në qytetin e Shkupit, por vetëm ato turke me arsyetim se “popullsia e besimit mysliman nuk është shqiptare, por turke...”.⁷⁴

⁷¹ ДАРМ. 1. 1101.6.3/12-18; Qerim Lita, *Personaliteti i Azem Maranës dhe KQ i NDSH-së në Shkup (3)*, Fejton i “Flakës”, 04.09.2002 f. 16, Revista “Globi”, po aty, nr. 10, f. 33-34

⁷² ДАРМ.1.1101.6.12/579-640; ДАРМ.Ф.УДБ-PCBP.Д.5113, po aty; “Globi”, po aty, Qerim Lita, *Po aty*.

⁷³ ДАРМ.1.427.4.3/22-50

⁷⁴ ДАРМ.1.1101.6.12/523-578; Qerim Lita.

Në fillim të muajit tetor, Ibrahim Hakiu-Kelmendi, kërkoi nga KQ-ja e NDSH-së që të thirret një mbledhje urgjente, e cila u mbajt në shtëpinë e Qemal Skënderit në prani të 9 anëtarëve kryesorë të organizatës. Arsyeja për mbledhjen ishte letra e Hysen Tërpezës dërguar Ibrahim Kelmendit, në të cilën kërkohet që anëtarët e KQ-së së NDSH-së të Shkupit të shkojnë në Kopilaçe për t'u takuar me trupat e Sul Hotlës, ku do të mbahej një mbledhje, në të cilën do të sillej vendim që KQ-ja e NDSH-së bashkohej me forcat e armatosura e të kalojë në Greqi.⁷⁵

Letra e Hysen Tërpezës dërguar KQ-së së NDSH-së në Shkup në fakt ishte kërkesa e Muharrem Bajraktarit dhe e Mit'hat Frashërit drejtuar Shtabit Suprem të Kosovës, të tubuar rreth Adem Gllavicës, që forcat e rezistencës shqiptare antijugosllave dhe antikomuniste të kalonin në Greqi, për të hyrë në shërbim të planeve globale anglo-amerikane për destabilizimin dhe për rrëzimin e pushteti komunist në Shqipëri dhe në Jugosllavi, kurse çështja e çlirimit dhe e bashkimit të tokave shqiptare të aneksuara prej Jugosllavisë do të "vijë si pasojë e ndryshimeve të sistemit në dy vendet fqinjë, të Shqipërisë dhe Jugosllavisë"⁷⁶

Kah mesi i tetorit 1945 Bajram Begunca me 100 ushtarë nga Kopilaça niset për Greqi. Çetës së Bajram Beguncës iu bashkëngjijt edhe anëtari i KQ-së së NDSH-së, Xhemal Ferra-Bllaca. Bajram Begunca me forcat e veta mori drejtimin në: Llokme, Dërmjak, Bllacë, Nigishtan për të kaluar në Karshiakë, respektivisht në bjeshkët e Satapetkës, ku qëndronte Çeta e Shaban Satapetkës. Ndërkohë që bëheshin përgatitjet për t'u nisë në drejtim të Kërçovës, udhëheqja e KQ-së së NDSH-së nga Shkupi dërgoi një letër në të cilën kërkohet që forcat ushtarake mos të lëshojnë vendin sepse është në kundërshtim me programin e organizatës. Pas kësaj, një pjesë e ushtarëve të Bajram Beguncës, në mesin e tyre edhe Xhemal Ferra, vendosin të mos kalojnë në Greqi.⁷⁷

⁷⁵ ДАРМ.1.1101.6.12/579-640; Globi, Shkup, Nr. 2, nëntor 1994, *po aty*, f. 17-18.

⁷⁶ *Po aty*.

⁷⁷ Shaban Satapetka, *po aty*; Qerim Lita "Xhemal Bllaca dhe NDSH-ja" kumtesë e

Lajmi për tërheqjen e forcave të armatosura shqiptare i kishte arrit edhe Mefail Shehut-Zajazit. Në kuadër të kësaj Mefail Zajazi njoftoi ushtarët se “më 26 tetor duhet t’i presim lumjanët dhe kosovarët dhe bashkërisht të kalojmë në Greqi”.

Në atë kohë UDB-ja maqedonase kishte informata të sigurta për lëvizjet që i bënin forcat e Mefailit. Këto informata i merrte prej një ish-ushtari të Mefailit, i cili disa ditë më parë u ishte dorëzuar forcave partizane. Në datën e caktuar, Mefail Zajazi me mbi 100 ushtarë vendoset mbi Llapkin-Doll në vendin e quajtur Hedha, ku ishte në pritje të forcave shqiptare që duheshin të vinin nga Luma dhe Kosova. Ndërkohë që forcat e Mefailit pritnin ardhjen e çetave shqiptare, papritmas, ata rrethohen prej partizanëve dhe si pasojë shpërtheu një lufta e rreptë. Në luftimet disaorëshe vritet Mefail Shehu, i quajtur Mefail i Madh, dhe disa ushtarë tjerë. Meqë forcat shqiptare ishin në rrezik, me urdhër të Mefailit të Vogël, ata tërhiqen dhe gjatë tërheqjes arrijnë të vrasin disa partizanë.⁷⁸

Edhe grupi i Hysen Tërpezës dhe Hasan Kabashit nga gjysma e nëntorit u nis për Greqi. Këtij grupi u ishin bashkuar edhe disa grupe të gueriljes që vepronin në viset të Zhegovcit, Kopilakut, Ferizajit dhe Kaçanikut. Pas shumë peripecive, më 29 dhjetor 1945, edhe ky grup kaloi në Greqi.⁷⁹ Për kalimin e Hysen Tërpezës në Greqi KQ-ja e NDSH-së në Shkup u njoftua prej letrës që e dërgoi Tefik Halid Shemsiu, i cili shkruante se: “Hysen Tërpeza me forcat e veta ka arrit në Greqi, ku është emëruar komandant brigade, që vepron në rrethin e Lerinit dhe Volosit...!”⁸⁰

Pas kalimit të një pjese të forcave të armatosura shqiptare në Greqi, organizimi politik dhe luftarak në këtë kohë u dobësua, por nuk u shua. Ndjekja që bëhej nga ana e Sigurimit Shtetëror gjithnjë e më tepër po merrte kahje të shfarosjes së trurit dhe ndërgjegjes

lexuar në Tribunën shkencore në Kaçanik më 10.04.2004 kushtuar 58-vjetorit të themelimit të Komitetit të NDSH-së në Kaçanik.

⁷⁸ Nexhmedin Rrushiti - Luftëtar i çetës së Mefail Zajazit,, deklaratë dhënë autorit në Kërçovë më 26.09.2002.

⁷⁹ Daut Bislimi, vep. e cit. f. 53.

⁸⁰ Globi, *po aty*, num. 2, f. 18.

shqiptare. Në këto kushte KQ-ja e NDSH-së vazhdoi punën ku deri në mbarim të vitit arriti të sigurojë dy radiostacione në Tetovë dhe Pejë, që nevojiteshin për lidhjet e drejtpërdrejta me Komitetin e Barit dhe zonën operative në Greqi.⁸¹

Në përmbyllje të këtij punimi studimor po i referohem një pjese të letrës së prof. Ymer Berishës dërguar, më 22 tetor 1945, shefit të Misionit Ushtarak Britanik në Shqipëri, gjeneralit Hadgson, ku, veç tjerash, thuhej: “Populli i Kosovës, i cili asnjëherë nuk ka qenë i armatosur aq fuqishëm dhe aq mirë si në këtë kohë, duke e parë se partizanët në atë kohë kanë qenë për shkaqe politike të ndihmuar nga britanikët, nuk iu kundërvu, sepse asnjëherë nuk besonte se ata do të guxojnë nga aleatët, të bëjnë atë terror dhe ta gjakosin popullin, siç e kanë bërë ata...”. Më pas Berisha në letër e përshkruante hollësisht terrorin sllavo-komunist, gjatë periudhës nëntor 1944-shtator 1945: “Nuk janë kursyer as partizanët shqiptarë... të cilët janë vrarë ose zhdukur në luftërat e shteteve tjera ballkanike. Shumica e tyre janë vrarë si njerëz të dyshimtë nga vetë partizanët, kur e kanë filluar kryengritjen në Kosovë. Numri i të vrarëve saktësisht nuk mund të dihet. Dihet vetëm ajo se në Mal të Zi brenda 24 orëve janë vrarë 1 670 shqiptarë, në Dubrovnik 5 600, në rrugën Prizren-Shkodër 700...etj.”. Këtë letër të gjatë profesor Berisha e përfundonte me këto fjalë: “I tërë populli i Kosovës, i cili numëron më shumë se 950 000 banorë, është i gatshëm që në sinjalin e dhënë të çohet në këmbë që të luftoj kundër partizanëve. Me armë në dorë do të çohen edhe të vjetrit edhe rinia, meshkuj dhe gra, me pushkë, me sëpatë, me thikë dhe do të luftoj për të shpëtuar nga ajo robëri e poshtër, e cila ka zhdukur aq familje, popull, e që e ka gjakosur dhe tronditur botën. Shkëlqesi, ai popull i lutet aleancës lirisht anglo-amerikane, që të intervenoj atje ku duhet, për ta ndërprerë terrorin partizanë në Kosovë... Dëshira e atij populli është që të votojë një Shqipëri të lirë dhe demokratike dhe në këtë

⁸¹ *Po aty*, f. 17.

shpresojmë me bindje të plotë, që neve aleanca anglo-amerikane do të na e pranoj...”⁸²

Letra e prof. Berishës, ishte shkruar në kohën kur tek krahu udhëheqës i rezistencës shqiptare u paraqitën dy mendime të ndryshme. Sipas një grupi, që i prinin Hysen Tërpeza, Muharrem Bajraktari dhe Ibrahim Kelmendi, gjithë struktura politike e ushtarake e NDSH-së duhej të kalojë në Greqi. Prej andej, me ndihmën e aleatëve perëndimorë, do të organizonin një kryengritje, e cila për fillim do të shtrihej në shtetin shqiptar dhe pasi të vendoset demokracia atje, kryengritja do të përfshinte edhe në tokat shqiptare nën sundimin e Jugosllavisë komuniste. Për dallim nga ky mendim, grupi e dytë i udhëhequr nga Azem Marana, Gjon Sereçi, Mahmut Dumani, Mehmet Bushi, Hasan Bilalli, Qemal Skënderi etj., ishin të mendimit që struktura politiko-ushtarake e rezistencës shqiptare, nuk guxonte të kalojë në Greqi.

⁸² ДАРМ.Ф.ВИИ.М. 349.